

İslami Bankalarda Sürdürülebilirlik: Teorik Temeller, Ölçüm Yaklaşımları ve Finansal Performans İlişkisi

İlker Sakıncı¹

S. Öznur Sakıncı²

Özet

Küresel finans sistemi, iklim değişikliği, çevresel tahribat, sosyal eşitsizlik ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunların artan baskısı altındadır. Bu sorunlar, bankaların sürdürülebilir kalkınmayı destekleme konusundaki sorumluluklarına yönelik tartışmaları yoğunlaştırmaktadır. Bu çerçevede İslami bankacılık, kendine özgü bir model sunmaktadır. Finansal işlemleri değerlerden bağımsız olarak görmemektedir. Bunun yerine etik ilkelere dayalı bir yapı kurmaktadır. Toplumsal sorumluluk ön planda tutulmaktadır. Riskin paylaşımı temel bir ilke olarak benimsenmektedir. Reel ekonomiyle güçlü bir bağ kurulmaktadır.

Bu çalışma, sürdürülebilirliğin İslami bankacılıkla nasıl örtüştüğünü kavramsal, kurumsal ve ampirik açılarından ele almaktadır. Çalışmada, İslami bankacılıkta sürdürülebilirliğin dışarıdan dayatılan bir politika hedefi olmadığı savunulmaktadır. Sürdürülebilirlik, sistemin normatif temellerinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca İslami bankaların sürdürülebilirlik performansını değerlendirmede kullanılan başlıca yöntemler incelenmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk raporlamaları bu yöntemlerden biridir. ESG puanları önemli bir ölçüm aracı olarak ele alınmaktadır. Maqasid temelli endeksler ayrı bir çerçeve sunmaktadır. Hibrit ölçüm yaklaşımları da değerlendirmeye dâhil edilmektedir. Yapılan inceleme, sürdürülebilirliğin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu yapının tek bir göstereyle tam olarak ölçülemediği ortaya konulmaktadır.

- 1 Doç. Dr., (Sorumlu Yazar), Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBE, İşletme Bölümü, ilker.sakinci@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9549-8563
- 2 Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, oznursakinci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0806-3263

Ampirik literatür incelendiğinde, daha yüksek sürdürülebilirlik performansının genellikle daha olumlu finansal sonuçlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişki her koşulda aynı şekilde ortaya çıkmamaktadır. Sonuçlar, performansın nasıl ölçüldüğüne bağlı olarak değişmektedir. Kullanılan göstergeler belirleyici olmaktadır. Bölgesel koşullar da önemli bir rol oynamaktadır. Genel değerlendirme, sürdürülebilirliğin ölçümünde kapsamlı yaklaşımların gerekli olduğunu göstermektedir. Çok boyutlu çerçevelerin önemi vurgulanmaktadır. Bu çalışma, sürdürülebilir İslami finans alanında çalışan araştırmacılar için değerli çıkarımlar sunmaktadır. Aynı zamanda politika yapımcılar ve uygulayıcılar açısından da yol gösterici nitelik taşımaktadır.

1. Giriş

Küresel finansal sistem son yıllarda önemli dönüşümler yaşamaktadır. İklim değişikliği, çevresel bozulma, gelir eşitsizliği ve finansal istikrarsızlık bu dönüşümün temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu gelişmeler, finansal kurumların yalnızca kârlılık ve etkinlik hedefleri üzerinden değerlendirilmesini yetersiz hâle getirmiştir. Etik, sosyal ve çevresel sorumluluklar giderek daha belirleyici ölçütler hâline gelmektedir.

Bankacılık sektörü bu süreçte kritik bir konumda bulunmaktadır. Kredi tahsisi ve yatırım kararları yoluyla reel ekonomi üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Sürdürülebilirlik, bankalar açısından çok boyutlu bir kavramdır. Uzun vadeli finansal istikrarı içermektedir. Aynı zamanda risk yönetimi kapasitesi, yönetim kalitesi ve toplumsal etkiyi de kapsamaktadır.

İslami bankacılık, finansal faaliyetleri değer-nötr bir alan olarak ele almamaktadır. Etik uygunluk temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Toplumsal adalet ve risk paylaşımı ön plandadır. Reel ekonomik faaliyetle güçlü bir bağlantı kurulmaktadır. Bu normatif yapı, İslami bankaları sürdürülebilirlik tartışmaları açısından özgün bir konuma taşımaktadır. Faiz yasağı bu çerçevenin temel unsurlarından biridir. Aşırı belirsizlikten kaçınma ilkesi belirleyicidir. Varlık temelli finansman ve Şariat yönetimi bu yapıyı tamamlamaktadır. Bu ilkeler, İslami bankacılığın sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle teorik düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen, İslami bankaların sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerindeki etkisi ampirik literatürde netlik kazanmamıştır. Çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Ölçüm yaklaşımları önemli ölçüde çeşitlenmektedir. Kullanılan göstergeler ve bölgesel koşullar bulguları etkilemektedir. Bu çalışma, İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansını incelemektedir. Aynı zamanda bu performansın finansal sonuçlarla hangi

mekanizmalar üzerinden ilişkilendiğini analiz etmektedir. Çalışmanın amacı, literatürdeki bu belirsizliğe sistematik bir katkı sunmaktır.

2. İslami Bankacılığın Kavramsal ve Teorik Temelleri

İslami bankacılık, finansal faaliyetlerin yalnızca ekonomik etkinlik ve kârlılık kriterleriyle sınırlandırılmasını yeterli görmeyen alternatif bir bankacılık modelidir. Bu yaklaşım, finansal faaliyetlerin etik, sosyal ve hukuki ilkeler doğrultusunda yürütülmesini esas almaktadır. Bu sistemin normatif dayanağını İslam hukuku (Şariat) oluşturmaktadır. Bu hukuk düzeni, ekonomik hayata ilişkin bağlayıcı hükümler içermektedir. İslami bankacılık yaklaşımı, finansal işlemlerin meşruiyetini yalnızca sözleşme serbestisi veya piyasa mekanizması üzerinden tanımlamamaktadır. Meşruiyet, toplumsal adalet, risk paylaşımı ve reel ekonomik faaliyetle bağlantı ilkeleri üzerinden kurulmaktadır (Chapra, 2000; Iqbal & Mirakhor, 2011).

Bu çerçevede İslami bankacılık, finansal sistemi değer-nötr bir yapı olarak görmemektedir. Aksine, ekonomik faaliyetlerin etik ve sosyal sonuçlarını dikkate alan bütüncül bir yaklaşımı temsil etmektedir. Finansal işlemlerin toplumsal refah üzerindeki etkisi, bu yaklaşımda ikincil değil, kurucu bir unsurdur.

2.1. İslami Bankacılığın Temel İlkeleri

İslami bankacılığın teorik çerçevesi, üç temel yasak ve bu yasakları tamamlayan pozitif ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Bunlar sırasıyla faiz yasağı, aşırı belirsizlik yasağı ve spekülatif işlemlerin yasaklanması olarak tanımlanmaktadır.

Faiz yasağı, İslami bankacılığın en ayırt edici unsurlarından biridir. Faiz yasağı, sermayenin önceden belirlenmiş ve risksiz bir getiri elde etmesini engelleyerek, finansal işlemlerde risk ve getiri paylaşımını zorunlu kılmaktadır. Bu yaklaşım, finansal kazancın reel ekonomik faaliyetlere ve üretken yatırımlara dayanmasını hedeflemektedir (Chapra, 2000). Dolayısıyla İslami bankalar, kredi-faiz mekanizmasını temel almamaktadır. Bunun yerine kâr-zarar ortaklığına dayalı finansman modellerini tercih etmektedir. Bu modeller arasında özellikle *mudaraba* ve *muşaraka* sözleşmeleri öne çıkmaktadır.

Aşırı belirsizlik yasağı, sözleşmelerde aşırı belirsizliği engellemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda bilgi asimetrisini sınırlandırmaktadır. Taraflardan birinin sistematik biçimde dezavantajlı konuma düşmesini önlemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda belirsizliği yüksek türev ürünler, karmaşık finansal araçlar ve dayanağı net olmayan işlemler İslami finans perspektifinde sorunlu kabul edilmektedir (Obaidullah, 2005). Spekülatif

işlemlerin yasaklanması da benzer şekilde, ekonomik faaliyetten ziyade şansa ve spekülasyona dayalı kazançları dışlayarak finansal işlemlerin üretken faaliyetlerle ilişkilendirilmesini hedeflemektedir.

Bu yasaklayıcı çerçevenin tamamlayıcısı olarak İslami bankacılık, varlık temelli finansman ilkesini benimsemektedir. Finansal işlemlerin mutlaka somut bir mal, hizmet veya yatırım projesiyle ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, finansal sistem ile reel ekonomi arasındaki bağın güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu yapı, sistemik kırılganlıkların azaltılmasına katkı sunan teorik bir dayanak olarak değerlendirilmektedir (Iqbal & Mirakhor, 2011).

2.2. Risk Paylaşımı ve Reel Ekonomi Vurgusu

İslami bankacılığın teorik üstünlük iddiası büyük ölçüde risk paylaşımı ilkesine dayanmaktadır. Konvansiyonel bankacılıkta finansal riskin önemli bir kısmı borçluya aktarılırken, İslami bankacılıkta finansman sağlayan taraf da yatırımın sonucuna doğrudan katlanmaktadır. Bu yapı, finansal sözleşmelerde risk ve getiri dağılımını daha dengeli hâle getirmeyi hedeflemektedir (Askari ve diğerleri, 2012).

Risk paylaşımı ilkesi, sürdürülebilirlik tartışmaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Kısa vadeli kâr maksimizasyonu yerine uzun vadeli değer yaratımını teşvik eden bu yaklaşım, yatırımcıları çevresel ve sosyal etkileri dikkate almaya zorlar. Finansman sağlayıcılar, destekledikleri projelerin olumsuz dışsallıklarını göz ardı edebilmektedir. Ancak bu durumda söz konusu dışsallıkların finansal sonuçlarına da katlanmak zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda İslami bankacılık, teorik düzeyde sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle daha uyumlu bir finansal mimari sunmaktadır (Chapra, 2009).

2.3. Şeriat Yönetişi ve Kurumsal Yapı

İslami bankacılığın kurumsal yapısında ayırt edici bir unsur olarak Şeriat yönetişi (Shariah governance) mekanizması öne çıkmaktadır. İslami bankalar, faaliyetlerinin Şeriat ilkeleriyle uyumlu olduğunu teminat altına almak amacıyla Şeriat Danışma Kurulları (Shariah Supervisory Boards – SSB) oluşturmaktadır. Bu kurullar, ürün geliştirme süreçlerinden raporlama uygulamalarına kadar geniş bir alanda gözetim işlevi üstlenmektedir (IFSB, 2009).

Şeriat yönetişi, klasik kurumsal yönetim mekanizmalarına ek bir katman olarak değerlendirilebilir. OECD tarafından ortaya konulan kurumsal yönetim ilkeleri şeffaflık, hesap verebilirlik ve paydaş haklarını merkeze almaktadır. İslami bankacılıkta ise bu çerçeveye etik uygunluk ve

dini meşruiyet boyutu eklenmektedir (OECD, 2015). Bu nedenle İslami bankalarda yönetim kalitesi, yalnızca finansal performansın değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik performansının da belirleyici unsurlarından biri olarak ele alınmaktadır.

2.4. İslami Bankacılıkta Etik ve Sosyal Boyut

İslami bankacılık literatürü, bu sistemi yalnızca faizsiz finansman sağlayan teknik bir yapı olarak değil, toplumsal refahı ve adaleti önceleyen normatif bir çerçeve olarak tanımlamaktadır. Zekât, sadaka, *qard al-hasan* (karşılıksız borç) ve vakıf temelli finansman mekanizmaları, İslami finansın sosyal boyutunu güçlendiren temel araçlar arasında yer almaktadır (Farook, 2007).

Bu yaklaşım, İslami bankaların kurumsal sosyal sorumluluk anlayışını konvansiyonel bankalardan teorik olarak ayırmaktadır. CSR uygulamaları İslami bankacılıkta sonradan eklenen bir yönetim tercihi değil, sistemin kurucu unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Haniffa & Hudaib, 2007). Dolayısıyla sürdürülebilirlik performansı, İslami bankalar açısından yalnızca çevresel veya yönetimsel bir mesele değil, aynı zamanda **etik ve sosyal meşruiyetin** kurumsal bir yansımasıdır.

2.5. İslami Bankacılığın Teorik Çerçevesi ve Sürdürülebilirlik Bağlantısı

İslami bankacılığın teorik temelleri, sürdürülebilirlik literatüründe öne çıkan birçok kavramla doğal bir kesişim alanı sunmaktadır. Paydaş teorisi, meşruiyet teorisi ve uzun vadeli değer yaratımı yaklaşımı, İslami finans literatüründe erken dönemlerden itibaren normatif bir karşılık bulmuştur (Chapra, 2008). Bu bağlamda İslami bankalar, sürdürülebilirlik performansını artırmaya yönelik uygulamaları yalnızca düzenleyici baskılarla açıklamamaktadır. Aynı zamanda bu uygulamalar teorik ve etik bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu yaklaşımı destekleyen bir kurumsal altyapı mevcuttur.

Sonuç olarak İslami bankacılığın kavramsal ve teorik temelleri belirli ilkeler etrafında şekillenmektedir. Bu ilkeler risk paylaşımı, reel ekonomiyle bağlantı, etik yönetim ve sosyal sorumluluktur. Bu özellikler, İslami bankaları sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasındaki ilişkiyi inceleyen akademik çalışmalar için özgün ve zengin bir analiz alanı hâline getirmektedir. Bu teorik zemin, ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerindeki etkisinin yorumlanması açısından kritik bir referans noktası sunmaktadır.

3. İslami Bankacılığın Tarihsel Gelişimi ve Küresel Yayılımı

İslami bankacılığın tarihsel gelişimi, modern finansal sistemin dönüşümüyle paralel bir seyir izlemiştir. Ancak bu gelişim, normatif açıdan konvansiyonel bankacılıktan belirgin biçimde ayrılmaktadır. Süreç, yalnızca yeni bir bankacılık modelinin ortaya çıkışı olarak değerlendirilmemelidir. Aynı zamanda etik temelli finansal kurumsallaşmanın aşamalı biçimde inşa edilmesini ifade etmektedir.

İslami bankacılığın günümüzdeki küresel görünümü üç temel tarihsel aşamada ele alınabilir. Bunlar erken dönem deneysel uygulamalar, kurumsallaşma süreci ve krizler sonrasında hızlanan yayılım evresidir.

3.1. Modern İslami Bankacılığın Ortaya Çıkışı (1960'lar–1980'ler)

Modern anlamda İslami bankacılığın kökenleri 20. yüzyılın ortalarına uzanmaktadır. Bu dönemde İslam dünyasında faiz temelli bankacılık sistemine yönelik eleştiriler artmıştır. Bu eleştiriler, kolonyal mirasın ekonomik yapılarıdaki etkisiyle daha görünür hâle gelmiştir. Aynı zamanda İslami iktisat literatürünün gelişmesi, alternatif finansal kurumlara yönelik teorik zemini güçlendirmiştir (Chapra, 2000).

İlk somut uygulamalardan biri, 1963 yılında Mısır'da kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankasıdır. Bu kurum, faizsiz tasarruf mobilizasyonu amacıyla faaliyet göstermiştir. Finansman süreçlerinde kâr-zarar paylaşımına dayalı modeller kullanılmıştır. Uygulama kısa ömürlü olmuştur. Buna rağmen, İslami bankacılığın pratikte uygulanabilir olduğunu göstermesi açısından tarihsel bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır (Iqbal & Mirakhor, 2011).

1970'li yıllarda Orta Doğu ve Güney Asya'da küçük ölçekli faizsiz finans kurumları ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar, İslami bankacılığın operasyonel tecrübesini genişletmiştir. Aynı dönemde faizsiz finans, yalnızca teorik bir tartışma alanı olmaktan çıkmaya başlamıştır.

1975 yılında kurulan Islamic Development Bank (IsDB), İslami bankacılığın uluslararası ölçekte kurumsallaşmasında kritik bir rol üstlenmiştir. IsDB, üye ülkelerde kalkınma projelerini İslami finans ilkelerine uygun biçimde finanse etmiştir. Bu faaliyetler, İslami bankacılığın kalkınma finansmanı düzeyinde de uygulanabileceğini ortaya koymuştur (World Bank & IsDB, 2016). Bu gelişmeler, 1980'lere gelindiğinde İslami bankacılığın deneysel bir yapı olmaktan çıkmasına katkı sağlamıştır.

3.2. Kurumsallaşma ve Düzenleyici Çerçevenin Oluşumu

1990'lı yıllar, İslami bankacılık açısından kurumsallaşma sürecinin hızlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde İslami bankaların sayısı artmıştır. Faaliyet alanları da önemli ölçüde genişlemiştir. Ticari bankacılığın yanı sıra yatırım bankacılığı, sigortacılık (takafül) ve sermaye piyasaları bu genişlemenin parçası olmuştur.

Bu genişleme, düzenleyici uyum ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda yönetim ve standartlaşma sorunları daha görünür hâle gelmiştir. Bu bağlamda 2002 yılında Islamic Financial Services Board (IFSB) kurulmuştur. IFSB, İslami finansal kurumlar için uluslararası düzenleyici ilkeler geliştirmeyi amaçlamıştır.

IFSB tarafından yayımlanan rehberler, sermaye yeterliliği ve risk yönetimi konularına odaklanmıştır. Bu rehberler, İslami bankaların konvansiyonel düzenlemelerle uyumlu biçimde faaliyet göstermesini hedeflemiştir. Aynı zamanda Şeriat'a özgü farklılıkların korunması da gözetilmiştir (IFSB, 2009).

Aynı dönemde Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) tarafından muhasebe ve denetim standartları geliştirilmiştir (AAOIFI, n.d.). Bu standartlar, İslami bankaların finansal raporlamasında karşılaştırılabilirliği artırmıştır. Standartlaşma süreci, İslami bankacılığın uluslararası finansal sistemle entegrasyonunu güçlendirmiştir. Bu gelişme, sürdürülebilirlik ve kurumsal sorumluluk kavramlarının bankacılık gündemine daha sistematik biçimde dâhil edilmesine zemin hazırlamıştır (Iqbal & Mirakhor, 2011).

3.3. Küresel Finansal Krizler ve İslami Bankacılığa Artan İlgi

2008 küresel finansal krizi, konvansiyonel bankacılık sistemindeki yapısal kırılğanlıkları görünür kılmıştır. Aynı zamanda İslami bankacılığa yönelik akademik ve politika temelli ilgiyi artırmıştır. Kriz sonrası literatürde, İslami bankaların daha düşük kaldıraç oranlarına sahip olduğu vurgulanmıştır. Varlık temelli finansman ve sınırlı spekülasyon faaliyetleri de bu değerlendirmelerin parçası olmuştur.

Bu dönemde yapılan çalışmalar, İslami bankaların kriz dönemlerinde görece daha dirençli bir performans sergilediğini göstermiştir (Hasan & Dridi, 2010). Dayanıklılık, yalnızca bilanço yapısıyla açıklanmamıştır. Aynı zamanda normatif ve etik ilkelerle de ilişkilendirilmiştir.

Finansal işlemlerin reel ekonomiyle bağının zayıflaması, krizlerin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu tespit, İslami bankacılığın

teorik argümanlarını daha görünür hâle getirmiştir (Chapra, 2009). Bu bağlamda sürdürülebilirlik kavramı, kriz sonrası dönemde İslami bankacılık anlatısında daha merkezi bir konum kazanmıştır.

3.4. Bölgesel Yayılım: GCC, MENA, Güneydoğu Asya ve Türkiye

İslami bankacılığın küresel yayılımı bölgesel açıdan homojen değildir. GCC ülkeleri, varlık büyüklüğü ve pazar payı bakımından en güçlü bölgeyi oluşturmaktadır. Petrol gelirlerine dayalı ekonomik yapı bu gelişimi desteklemiştir. Kültürel ve dini meşruiyet de önemli bir rol oynamıştır (IFSB, 2022).

Güneydoğu Asya, özellikle Malezya örneğiyle öne çıkmaktadır. Malezya’da İslami bankacılık, güçlü bir düzenleyici altyapı içerisinde gelişmiştir. Sermaye piyasalarıyla entegrasyon da bu yapıyı desteklemiştir. Bu durum, sürdürülebilirlik raporlaması ve ESG uyumu gibi alanlarda öncü uygulamaların ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Bank Negara Malaysia, 2017; Securities Commission Malaysia, 2019).

Türkiye’de İslami bankacılık, katılım bankacılığı adı altında kurumsallaşmıştır. Bu süreç, görece geç bir dönemde başlamıştır. 2000’li yıllardan sonra düzenleyici çerçevenin güçlenmesiyle birlikte sektör büyümüştür. Katılım bankalarının piyasa payı artmıştır. Sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk uygulamaları da daha görünür hâle gelmiştir.

3.5. Tarihsel Gelişimin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi

İslami bankacılığın tarihsel gelişimi incelendiğinde sürdürülebilirliğin sonradan eklenen bir unsur olmadığı görülmektedir. Etik finansman ve toplumsal refah vurgusu, erken dönem tartışmalarda dahi merkezi bir yer tutmuştur. Uzun vadeli değer yaratımı yaklaşımı da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Buna karşın, normatif ilkelerin kurumsal uygulamalara dönüşmesi zaman almıştır. Ölçülebilir performans göstergelerinin geliştirilmesi ise büyük ölçüde 2000’li yıllar sonrasında gerçekleşmiştir. Küresel finansal krizler ve düzenleyici standartların gelişimi bu süreci hızlandırmıştır.

Artan şeffaflık ve hesap verebilirlik beklentileri, İslami bankaların kurumsal yapılarını yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Bu tarihsel süreç, sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasındaki ilişkinin neden akademik olarak incelenmesi gerektiğini açık biçimde ortaya

koymaktadır. Bu bağlam, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak ampirik analizler için kurumsal ve teorik bir temel sunmaktadır.

4. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Bankacılık Sektöründe Evrimi

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk aşamada çevresel kaygılar etrafında tartışılmıştır. Zaman içinde ekonomik ve sosyal boyutları içeren çok katmanlı bir kalkınma paradigmasına dönüşmüştür. Finansal sistem, kaynak tahsisi üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu için bu tartışmaların merkezinde konumlanmıştır. Bankacılık sektörü ise finansal aracılık işlevi yoluyla sürdürülebilirlik hedeflerinin finansmanında kritik bir kaldıraç olarak görülmektedir.

Bu çerçevede sürdürülebilirlik, bankalar açısından yalnızca çevresel duyarlılık olarak ele alınmamaktadır. Uzun vadeli finansal istikrar, risk yönetimi kapasitesi, yönetim kalitesi ve toplumsal sorumluluk boyutları da kapsam içine alınmaktadır (OECD, 2017).

4.1. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı

Sürdürülebilir kalkınma kavramının çağdaş literatürdeki temel referansı, 1987 yılında yayımlanan *Our Common Future* (Brundtland Raporu) olarak kabul edilmektedir. Raporda sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarının karşılanması biçiminde tanımlanmaktadır (WCED, 1987). Bu tanım, ekonomik büyüme ile çevresel ve sosyal sınırlar arasındaki dengeye vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda geleneksel büyüme anlayışına eleştirel bir perspektif sunmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, 1990'lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler öncülüğünde küresel politika gündemine taşınmıştır. Bu yaklaşım, 2015 yılında kabul edilen *2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi* ile daha somut bir hedefler seti hâline getirilmiştir (UNGA, 2015). Söz konusu gündemde finansın ve finansal aracılığın, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin finansmanında merkezi bir rol üstlendiği açık biçimde vurgulanmaktadır (UNGA, 2015).

4.2. Bankacılık Sektöründe Sürdürülebilirliğin Anlamı

Bankacılık sektörünün çevresel etkileri, üretim sektörlerindeki doğrudan emisyonlar kadar yoğun değildir. Buna rağmen bankaların kredi ve yatırım kararları, finanse edilen faaliyetler üzerinden önemli dolaylı etkiler üretmektedir. Bu nedenle bankacılık sektörü sürdürülebilirlik açısından stratejik bir konuma yerleştirilmektedir (Weber, 2012).

Bankacılıkta sürdürülebilirlik genellikle iki boyutta ele alınmaktadır. Birinci boyutta bankanın kendi operasyonlarına ilişkin etkiler yer almaktadır. Enerji kullanımı, operasyonel emisyonlar, insan kaynağı politikaları ve yönetim yapıları bu boyut içinde değerlendirilmektedir. İkinci boyutta ise bankanın portföyü üzerinden oluşan dolaylı etkiler bulunmaktadır. Bu ikinci boyut, iklim risklerinin ölçümü ve portföylerin iklim hedefleriyle uyumunun değerlendirilmesi tartışmalarıyla birlikte daha görünür hâle gelmiştir (OECD, 2021a). Dolaylı etkilere ilişkin ölçüm yaklaşımı literatürde “finanse edilen emisyonlar” kavramı üzerinden sistematikleştirilmektedir. Bu alanda yaygın kullanılan metodolojik çerçevelerden biri PCAF standardı olarak öne çıkmaktadır (PCAF, 2022).

4.3. Kurumsal Sosyal Sorumluluktan ESG Çerçevesine Geçiş

Bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik gündeminin erken döneminde kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) yaklaşımı öne çıkmıştır. Bu yaklaşım çoğunlukla gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Uygulamalar sıklıkla hayırseverlik faaliyetleriyle sınırlı kalmıştır. Bu yapı, performansın ölçülmesi ve kurumlar arası karşılaştırma yapılması açısından yetersiz görülmektedir (Carroll & Shabana, 2010).

2000’li yılların ortalarından itibaren CSR yaklaşımının yerini ESG (Environmental, Social, Governance) çerçevesi giderek daha fazla almıştır. ESG çerçevesinde sürdürülebilirlik, ölçülebilir göstergeler ve risk-fırsat kanalları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu dönüşümde kurumsal yatırımcıların ESG faktörlerini risk değerlendirme ve portföy yönetimi süreçlerine dâhil etmesi belirleyici olmuştur (Friede, Busch, & Bassen, 2015). Bankacılık sektörü bakımından bu değişim, kredi riski, operasyonel risk ve itibar riskinin yeniden yorumlanmasını gerekli kılmıştır. İklim ve çevre kaynaklı risklerin ölçümü ve finansal istikrara etkisi, düzenleyici gündemde de daha merkezi bir konuma taşınmıştır (BCBS, 2021).

4.4. Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Uluslararası Standartlar

Sürdürülebilirliğin bankacılık sektöründe kurumsallaşmasında raporlama standartları belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu alanda en yaygın kullanılan çerçevelerden biri GRI Standartlarıdır. GRI sistemi, kuruluşların ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini paydaş odaklı bir yaklaşımla raporlamasını hedeflemektedir (Brown, de Jong ve Levy, 2009; Hahn ve Kühnen, 2013; Boiral, 2013).

Son yıllarda finansal raporlama ile sürdürülebilirlik raporlaması arasındaki ayrımın azaltılmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. IFRS

Vakfi bünyesinde kurulan ISSB tarafından yayımlanan IFRS S1 ve IFRS S2 standartları, sürdürülebilirlik ve iklimle ilgili açıklamaların yatırımcı odaklı “finansal önemlilik” yaklaşımıyla sunulmasını hedeflemektedir (IFRS Foundation, 2023a; IFRS Foundation, 2023b).

Avrupa Birliği düzeyinde kabul edilen ESRS seti, sürdürülebilirlik raporlamasında “çifte önemlilik” yaklaşımını esas almaktadır. Bu yaklaşımda hem işletmenin finansal riskleri hem de işletme faaliyetlerinin çevresel ve sosyal etkileri birlikte raporlanmaktadır. ESRS’nin kapsamı ve raporlama mantığı, son dönem akademik çalışmalarda ayrıntılı biçimde analiz edilmekte ve bu standartların bankacılık sektörü açısından raporlama yükümlülüklerini önemli ölçüde genişlettiği vurgulanmaktadır. Bu çerçeve, bankaların sürdürülebilirlik performansının yalnızca risk perspektifinden değil, etki perspektifinden de değerlendirilmesini zorunlu hâle getirmektedir.

4.5. Sürdürülebilirliğin Bankacılıkta Finansal Performansla İlişkisi

Sürdürülebilirlik ile finansal performans arasındaki ilişki bankacılık literatüründe farklı mekanizmalarla açıklanmaktadır. Birinci mekanizma risk azaltma kanalı olarak ele alınmaktadır. ESG uygulamaları daha güçlü olan kurumların şoklara karşı daha dayanıklı bir performans sergileyebildiği ileri sürülmektedir. COVID-19 dönemine ilişkin bulgular, ESG performansının risk azaltma işlevinin kriz dönemlerinde daha belirginleşebildiğini göstermektedir (Broadstock, Chan, Cheng, & Wang, 2021).

İkinci mekanizma itibar ve paydaş güveni kanalı olarak ele alınmaktadır. Şeffaf raporlama ve güçlü yönetim, fonlama maliyetlerini azaltabilmektedir. Müşteri bağlılığı ve düzenleyici güven de bu çerçevede güçlenebilmektedir (OECD, 2020). Üçüncü mekanizma ise düzenleyici uyum ve stratejik avantaj boyutudur. Sürdürülebilirlik altyapısını erken dönemde güçlendiren kurumların rekabet avantajı elde edebildiği değerlendirilmektedir (OECD, 2020).

4.6. Sürdürülebilirlik Tartışmalarının İslami Bankacılık Açısından Önemi

Sürdürülebilirliğin bankacılık sektöründeki evrimi, İslami bankacılık açısından özel bir önem taşımaktadır. İslami bankacılıkta etik uygunluk, toplumsal adalet ve reel ekonomiyle bağlantı ilkeleri vurgulanmaktadır. Bu ilkeler, sürdürülebilirlik literatüründe öne çıkan paydaş odaklılık ve uzun vadeli değer yaratımı tartışmalarıyla önemli ölçüde kesişmektedir.

Bununla birlikte mevcut ESG ve raporlama çerçevelerinin İslami bankacılığın özgün sosyala amaç bileşenlerini her zaman yeterince yansıtamadığı

ileri sürülmektedir. Bu eleştiriler, İslami bankacılığın sosyal performansının ölçümünde Şariat amaçları eksenli yaklaşımların kullanılmasını gündeme taşımaktadır (Asutay & Harningtyas, 2015). Dolayısıyla sürdürülebilirlik tartışmalarının, İslami bankacılığın normatif temelleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bütünlük yaklaşım, sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara daha sağlam bir teorik zemin sağlamaktadır.

5. İslami Bankalarda Sürdürülebilirlik Performansının Ölçülmesi

İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi, literatürde hem kavramsal hem de metodolojik açıdan en tartışmalı alanlardan birini oluşturmaktadır. Bunun temelinde, sürdürülebilirliğin İslami bankacılık açısından yalnızca çevresel veya yönetişimsel bir performans alanı olarak değil, aynı zamanda etik ve sosyal sorumlulukla bütünlük normatif bir yükümlülük olarak ele alınması bulunmaktadır. Bu özellik, ölçüm yaklaşımlarının konvansiyonel bankacılıkta yaygın kullanılan ESG (çevresel–sosyal–yönetişim) çerçevelerine kısmen eklenirse bile, İslami bankacılığa özgü boyutları görünür kılacak tamamlayıcı göstergeler gerektirmektedir (Sairally, 2013).

Literatürde İslami bankaların sürdürülebilirlik performansını ölçmeye yönelik yaklaşımlar genellikle dört grupta toplanmaktadır: (i) kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) ve sosyal açıklama endeksleri, (ii) ESG skorları ve ESG risk göstergeleri, (iii) Maqasid temelli performans ölçümleri ve (iv) hibrit ve çok boyutlu ölçüm modelleri.

5.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Açıklama Temelli Ölçüm Yaklaşımları

İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının ölçümüne yönelik erken dönem çalışmalar, ağırlıklı olarak CSR açıklamalarına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda performans; yıllık raporlar, sürdürülebilirlik raporları ve kurumsal raporlamada yer alan sosyal, etik ve toplumsal sorumluluk temalarının içerik analiziyle sayısallaştırılmaktadır.

Açıklama temelli literatürde yaygın yöntem, belirli temaların (örneğin zekât uygulamaları, çalışan hakları, toplumsal kalkınma projeleri ve çevresel duyarlılık) varlığına veya kapsamına dayalı bir endeks inşa edilmesidir. Bu tür endeksler, bankaların normatif yönelimlerini görünür kılmaktadır. Ancak raporlanan bilgiler ile fiili uygulamalar arasında ayrışma riski bulunmaktadır. Bu ayrışma, özellikle içerik analiziyle ölçülen göstergelerin “beyan edilen

politika” ile “gerçekleşen etki”yi aynı düzlemde değerlendirmesi nedeniyle güçlenebilmektedir (Hassan ve Aliyu, 2018).

Bu nedenle 2010’lu yılların ortalarından itibaren literatürde daha nicel, karşılaştırılabilir ve performans odaklı ölçüm araçlarına yönelim artmıştır. Bu yönelim, ESG veri setlerinin İslami bankacılık çalışmalarında kullanımını hızlandırmıştır.

5.2. ESG Skorları ve ESG Risk Göstergeleri

Son dönemde İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının ölçümünde ESG skorları giderek daha yaygın biçimde kullanılmaktadır. ESG yaklaşımı, çevresel, sosyal ve yönetim boyutlarını çok sayıda nicel ve nitel gösterge aracılığıyla birleştiren bileşik ölçütler sunmaktadır. Bu sayede sürdürülebilirlik performansı, kârlılık, verimlilik, risk ve istikrar göstergeleriyle aynı ekonometrik çerçevede analiz edilebilmektedir.

Bununla birlikte ESG skorlarının ölçüm mantığı ve veri üretim süreçleri, özellikle karşılaştırılabilirlik ve ölçüm hatası tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Literatürde ESG derecelendirmeleri arasında önemli düzeyde uyumsuzluk (divergence) bulunduğu, bunun da aynı kurumun farklı veri sağlayıcılarda farklı ESG profilleriyle temsil edilmesine yol açtığı gösterilmektedir (Berg, Koelbel ve Rigobon, 2022). Bu durum, İslami bankalar için daha da kritik olabilmektedir. Zira standart ESG metodolojilerinin zekât, faizsiz mikrofinans, sosyal adalet ve dinî/etik yönetim gibi İslami bankacılığa özgü unsurları sistematik biçimde kodlaması her zaman mümkün olmamaktadır.

Yatırımcıların ESG bilgisini nasıl kullandığına ilişkin bulgular da, ölçüm tercihinin sonuçları üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Amel-Zadeh ve Serafeim (2018), yatırımcıların ESG verisini karar süreçlerine dâhil ederken veri kalitesi, standardizasyon ve açıklama kapsamındaki farklılıklardan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, İslami bankalar bağlamında ESG skorları, yararlı bir karşılaştırma zemini sunmaktadır. Ancak bu skorların, İslami bankacılığın normatif hedefleriyle örtüşen sosyal etki alanlarını eksik temsil edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu nedenle, ESG skorlarını kullanan ampirik çalışmaların, (i) veri sağlayıcı seçimini gerekçelendirmesi, (ii) mümkünse alternatif sağlayıcılarla sağlamlık analizleri yapması ve (iii) İslami bankacılığa özgü sosyal/etik unsurları yansıtan ek göstergelerle ESG ölçümünü tamamlaması beklenmektedir.

5.3. Maqasid Temelli Performans Ölçümleri

İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının ölçümüne yönelik en özgün hatlardan biri, Maqasid temelli endekslerdir. Bu yaklaşım, bankaların performansını yalnızca finansal göstergeler üzerinden değil; insan refahı, adalet, sosyal kapsayıcılık ve etik yönetim gibi normatif hedeflere ne ölçüde hizmet ettikleri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu alandaki çalışmalardan biri Asutay ve Harningtyas (2015) tarafından sunulmuştur. Çalışmada, İslami bankaların sosyal performansını değerlendirmek için Maqasid çerçevesine dayalı bir endeks önerilmektedir. Endeks, yıllık raporların içerik analizine dayanarak operasyonelleştirilmektedir. Bulgular, Maqasid temelli göstergelerin İslami bankaların toplumsal katkılarını ve etik yönelimlerini finansal göstergelere kıyasla daha doğrudan yakalayabildiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte Maqasid temelli ölçümlerin temel güçlüğü, normatif kavramların nicel göstergelere dönüştürülmesidir. Gösterge seçimi ve ağırlıklandırma kararları, kaçınılmaz biçimde araştırmacı tercihinin duyarlı olabilmektedir. Ayrıca bankalar arası karşılaştırılabilirlik, veri erişilebilirliği ve standardizasyon konuları bu yaklaşımın yaygın kullanımını sınırlayabilmektedir (Mohammed ve Taib, 2015).

5.4. Hibrit Ölçüm Yaklaşımları: ESG ve Maqasid Entegrasyonu

Literatürde, ESG çerçevesinin ölçülebilirliği ile Maqasid yaklaşımının normatif derinliğini birleştirmeyi amaçlayan hibrit ölçüm modelleri giderek daha fazla tartışılmaktadır. Bu modellerde çevresel ve yönetim boyutları çoğunlukla ESG literatüründen türetilmektedir. Sosyal boyut ise İslami bankacılığa özgü göstergelerle genişletilmektedir.

Bu yaklaşım, sürdürülebilirlik performansının hem küresel literatürdeki ölçüm pratikleriyle karşılaştırılabilir olmasını hem de İslami bankacılığın sosyal-etik hedeflerini dışarıda bırakmamasını amaçlamaktadır. Muhamad, Narulita ve Rahim (2022) bu yönde, ESG ilkeleri ile Maqasid çerçevesini birlikte ele alan ölçüm önerileri sunmaktadır. Ancak hibrit modeller henüz ortak bir standart üretmemiştir. Ampirik uygulamalar da sınırlı sayıdadır. Bu nedenle hibrit ölçümlerin, özellikle gösterge seti tasarımı ve ağırlıklandırma şemaları bakımından daha fazla metodolojik şeffaflıkla geliştirilmesi gerekmektedir.

5.5. Standartlaşma ve Zorunlu Raporlama Tartışmalarının Ölçüme Etkisi

Sürdürülebilirlik performansının ölçümünde yalnızca endeks tasarımı değil, raporlama rejimlerinin niteliği de belirleyici olmaktadır. Zorunlu raporlama ve standartlaşma tartışmaları, verinin kapsamını, karşılaştırılabilirliğini ve doğrulanabilirliğini doğrudan etkilemektedir. Christensen, Hail ve Leuz (2021), zorunlu CSR/sürdürülebilirlik raporlamasının olası ekonomik etkilerini ve uygulama sorunlarını kapsamlı biçimde tartışmaktadır. Bu literatür, sürdürülebilirlik verisinin “ölçülebilirlik” ve “denetlenebilirlik” boyutlarına dikkat çekmektedir.

İslami bankalar özelinde bu tartışma iki yönlü sonuç üretmektedir. Bir yandan, standartlaşma ve zorunlu raporlama eğilimi, ESG türü ölçümlerde veri tutarlılığını artırabilmektedir. Diğer yandan, raporlama standartlarının odaklandığı gösterge setleri, İslami bankacılığın sosyal-etik katkılarını sınırlı temsil edebilmektedir. Bu nedenle, ölçüm literatüründe standartlaşmanın artması, Maqasid-temelli veya hibrit göstergelerin tamamlayıcı rolünü ortadan kaldırmamakta; tersine, bu yaklaşımların teorik gerekçesini güçlendirmektedir.

İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi, tek bir gösterge veya endeksle temsil edilemeyecek kadar çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Açıklama temelli endeksler normatif yönelimi görünür kılmaktadır. Ancak etki ve uygulama boyutunu sınırlı yansıtmaktadır. ESG skorları, karşılaştırılabilirlik ve ampirik analiz açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Buna karşın veri sağlayıcılar arası farklılıklar ve İslami bankacılığa özgü unsurların sınırlı temsili, ölçüm hatası riskini artırabilmektedir (Berg, Koelbel ve Rigobon, 2022).

Bu nedenle literatürde çok boyutlu ve hibrit ölçüm yaklaşımlarına yönelik ilgi artmaktadır. Bu bölümde ele alınan ölçüm tercihleri, sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmalar için kritik bir metodolojik altyapı sunmaktadır.

6. İslami Bankalarda Sürdürülebilirlik Performansı ile Finansal Performans Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Literatür Özeti

İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik literatür görece yeni gelişmektedir. Buna rağmen literatür hızlı biçimde genişlemektedir. Çalışmalar, sürdürülebilirliğin nasıl ölçüldüğüne bağlı olarak farklı sonuçlar üretmektedir. Finansal performansın hangi boyutlarının ele alındığı da belirleyici olmaktadır. Bu

bölümde ampirik çalışmalar ölçüm yaklaşımı, örneklem yapısı ve bulgu setleri dikkate alınarak tematik biçimde sınıflandırılmaktadır.

Literatürün erken döneminde sürdürülebilirlik performansı çoğunlukla kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) açıklamaları üzerinden ölçülmüştür. Bu çalışmalarda bankaların yıllık raporlarında yer alan sosyal ve etik bilgilerin içerik analiziyle oluşturulan endeksler kullanılmaktadır. Elde edilen CSR endeksleri, kârlılık ve piyasa performansı göstergeleriyle ilişkilendirilmektedir.

Mallin, Farag ve Ow-Yong (2014), farklı ülkelerde faaliyet gösteren İslami bankaları kapsayan çalışmalarında CSR açıklama düzeyi ile kârlılık göstergeleri arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Platonova ve diğerleri (2018) ise Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerindeki İslami bankalarda CSR açıklamalarının finansal performansla pozitif ilişkili olduğunu rapor etmektedir.

Buna karşılık bazı çalışmalar, CSR açıklamalarının finansal performans üzerindeki etkisinin zayıf veya anlamsız olabildiğini göstermektedir. Bu bulgular, açıklama temelli ölçümlerin fiili sürdürülebilirlik uygulamalarını tam olarak yansıtamayabileceği şeklinde yorumlanmaktadır (Aribi & Arun, 2015). Bu nedenle erken dönem literatürde karma sonuçlar bulunabilmektedir.

2015 sonrasında literatürde CSR açıklamaları yerine ESG skorlarına dayalı ölçümlerin öne çıktığı görülmektedir. ESG skorları, sürdürülebilirlik performansını daha standartlaştırılmış ve karşılaştırılabilir göstergelerle değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Buallay (2019), bankacılık sektöründe ESG raporlaması ile performans arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bulgular, ESG raporlaması ile kârlılık göstergeleri arasında pozitif bir ilişkinin rapor edilebildiğini göstermektedir. Etkinin yönü ve büyüklüğü örneklem kompozisyonuna duyarlı görünmektedir.

Buallay, Fadel, Al-Ajmi ve Saudagaran (2020) ise MENA bölgesindeki bankaları kapsayan çalışmada sürdürülebilirlik raporlaması (ESG) ile performans arasındaki ilişkiyi test etmektedir. Çalışma, ESG ile performans arasındaki ilişkinin banka ve ülke özelliklerine göre değişebileceğini, bazı durumlarda doğrusal olmayan yapılar ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Daha yeni bir ampirik hat, sürdürülebilirliği “risk” yerine ESG düzeyi ve iklim/ESG kaynaklı kırılganlıklar üzerinden tartışmaktadır. Bu yaklaşımda temel soru, ESG özelliklerinin bankanın istikrar ölçütleriyle nasıl ilişkilendiğidir.

Sendi, Banna, Hassan ve Huq (2024), ESG skorları ile banka istikrarı arasındaki ilişkiyi İslami ve konvansiyonel bankalar arasında karşılaştırmalı biçimde incelemektedir. Çalışmada banka istikrarı Z-skoru ile ölçülmekte ve ESG skorlarındaki artışın banka istikrarını genel olarak desteklediği, ancak bu etkinin İslami ve konvansiyonel bankalar arasında anlamlı biçimde farklılaştığı gösterilmektedir. Bulgular, ESG skorlarının istikrar üzerindeki etkisinin banka türüne ve kurumsal yapıya duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

ESG riski yaklaşımını doğrudan kullanan çalışmalar da bulunmaktadır. Yahya ve Yudaruddin (2025), ESG riskinin banka performansı üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Bulgular, ESG riskinin banka performansını olumsuz etkileyebildiğini ve etkinin banka türüne göre farklılaşabildiğini rapor etmektedir.

İslami bankacılığa özgü ampirik literatürün önemli bir kısmı, Maqasid temelli performans ölçümlerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar, performansı yalnızca kârlılık ve verimlilikle sınırlamamaktadır. Sosyal refah ve etik katkı boyutları da ölçüm içine alınmaktadır.

Mohammed ve Taib (2015), Maqasid temelli performans ölçümünü geliştirmekte ve seçilmiş bankalar üzerinde uygulamaktadır. Çalışma, İslami bankaların hedef-fonksiyonunun çok boyutlu biçimde ölçülebileceğini göstermektedir. Bu çerçevede geliştirilen endeksler, bankaların göreceli performanslarının karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır.

Tarique, Islam, Mohamed, Razak ve Hamdan (2020) ise Maqasid eksenli performans ölçümü için yeni bir endeks geliştirmektedir. Çalışma, endeks bileşenlerinin seçimi ve ağırlıklandırılmasına ilişkin metodolojik bir çerçeve sunmaktadır. Bu hat, sürdürülebilirlik tartışmasını İslami bankacılığın sosyal amaçlarıyla daha doğrudan ilişkilendirmektedir.

Ampirik literatürde önemli bir alt başlık, İslami bankalar ile konvansiyonel bankaları karşılaştıran çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar, sürdürülebilirlik ve istikrar/performans ilişkilerinin banka türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektedir.

Alqahtani ve Mayes (2018), Körfez İşbirliği Konseyi örnekleminde küresel finansal kriz dönemini de kapsayan verilerle banka istikrarını karşılaştırmaktadır. Çalışma, banka türleri arasındaki farkların dönemlere göre değişebildiğini göstermektedir. Bulgular, şok dönemlerinde istikrar dinamiklerinin ayrışabildiğine işaret etmektedir.

Ampirik literatür genel olarak değerlendirildiğinde, İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasında çoğunlukla

pozitif yönlü ilişkiler rapor edilmektedir. Bununla birlikte ilişkinin yönü ve gücü bağlama duyarlıdır. Kullanılan sürdürülebilirlik ölçütü belirleyici olmaktadır. Finansal performans göstergesinin seçimi de sonuçları değiştirebilmektedir.

CSR açıklamalarına dayalı çalışmalar daha heterojen sonuçlar üretebilmektedir. ESG skorları ve ESG/iklim odaklı daha yeni çalışmalar ise daha karşılaştırılabilir metrikler sunduğu için daha tutarlı bulgular üretebilmektedir. Literatürde temel tartışma, ilişkinin varlığından ziyade hangi koşullar altında ve hangi mekanizmalar üzerinden ortaya çıktığına odaklanmaktadır.

7. Sonuç

Bu çalışma, İslami bankacılık ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi kavramsal, kurumsal ve ampirik boyutlarıyla incelemiştir. Elde edilen değerlendirmeler, İslami bankacılıkta sürdürülebilirliğin sonradan eklenilen bir politika alanı olarak görülmediğini göstermektedir. Sürdürülebilirlik, sistemin normatif temelleriyle bütünleşik bir ilke olarak ele alınmaktadır. Etik uygunluk temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal adalet ve risk paylaşımı bu çerçevenin ayrılmaz parçalarıdır. Reel ekonomiyle kurulan güçlü bağlantı, İslami bankacılığı sürdürülebilir kalkınma tartışmaları açısından özgün bir konuma yerleştirmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan ölçüm yaklaşımları, İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının tek bir göstergeyle değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarına dayalı ölçümler, normatif yönelimi görünür kılmaktadır. Buna rağmen bu yaklaşım, fiili performansı tam olarak yansıtamamaktadır. ESG skorları, karşılaştırılabilirlik açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Aynı zamanda ampirik analizlerde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ancak bu skorlar, İslami bankacılığa özgü sosyal ve etik unsurları yeterince kapsayamamaktadır. Maqasid temelli endeksler bu boşluğu doldurabilecek güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Buna karşın standardizasyon sorunları devam etmektedir. Bankalar arası karşılaştırılabilirlik de sınırlı kalmaktadır.

Ampirik literatür, sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasında genel olarak pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir. Ancak bu ilişkinin yönü her çalışmada aynı değildir. İlişkinin gücü, kullanılan ölçüm yöntemine bağlı olarak değişmektedir. Finansal performans göstergelerinin seçimi de sonuçları etkilemektedir. Bölgesel bağlam önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular, sürdürülebilirlik ile finansal performans arasındaki

ilişkinin doğrusal bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. İlişki, çok boyutlu ve bağlama duyarlı mekanizmalar üzerinden şekillenmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, İslami bankalarda sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesinde hibrit ve çok boyutlu ölçüm yaklaşımlarının önemini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, farklı performans boyutlarının birlikte ele alınmasına olanak tanımaktadır. Elde edilen bulgular, akademik literatüre anlamlı katkılar sunmaktadır. Aynı zamanda politika yapıcılar için yol gösterici nitelik taşımaktadır. Uygulayıcılar açısından da önemli çıkarımlar içermektedir. Gelecek çalışmaların daha uzun dönemli veri setlerine yönelmesi gerekmektedir. Karşılaştırmalı analizlerin artırılması önem taşımaktadır. Bu yöndeki çalışmalar, alanın teorik ve ampirik derinliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- AAOIFI. (n.d.). *About AAOIFI*. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. Erişim adresi: <https://aaoifi.com/about-aaoifi/?lang=en>
- Alqahtani, F., & Mayes, D. G. (2018). Financial stability of Islamic banking and the global financial crisis: Evidence from the Gulf Cooperation Council. *Economic Systems*, 42(2), 346–360.
- Amel-Zadeh, A., & Serafeim, G. (2018). Why and how investors use ESG information: Evidence from a global survey. *Financial Analysts Journal*, 74(3), 87–103.
- Aribi, Z. A., & Arun, T. (2015). Corporate social responsibility and Islamic financial institutions. *Journal of Business Ethics*, 129(4), 785–794.
- Askari, H., Iqbal, Z., Krichene, N., & Mirakhor, A. (2012). *Risk sharing in finance: The Islamic finance alternative*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Asutay, M., & Harningtyas, A. F. (2015). Developing maqasid al-shari'ah index to evaluate social performance of Islamic banks: A conceptual and empirical attempt. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 5–64.
- Bank Negara Malaysia. (2017). *Value-based intermediation: Strengthening the roles and impact of Islamic finance*. Kuala Lumpur: Bank Negara Malaysia.
- Basel Committee on Banking Supervision. (2021). *Climate-related financial risks: Measurement methodologies*. Basel, Switzerland: Bank for International Settlements.
- Berg, F., Koelbel, J. F., & Rigobon, R. (2022). Aggregate confusion: The divergence of ESG ratings. *Review of Finance*, 26(6), 1315–1344.
- Boiral, O. (2013). Sustainability reports as simulacra? A counter-account of A and A+ GRI reports. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 26(7), 1036–1071. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-04-2012-00998>
- Broadstock, D. C., Chan, K., Cheng, L. T. W., & Wang, X. (2021). The role of ESG performance during times of financial crisis: Evidence from COVID-19 in China. *Finance Research Letters*, 38, 101716.
- Brown, H. S., de Jong, M., & Levy, D. L. (2009). Building institutions based on information disclosure: Lessons from GRI's sustainability reporting. *Journal of Cleaner Production*, 17(6), 571–580. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2008.12.009>
- Buallay, A. (2019). Is sustainability reporting (ESG) associated with performance? Evidence from the European banking sector. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 30(1), 98–115.

- Buallay, A., Fadel, S. M., Al-Ajmi, J. Y., & Saudagaran, S. (2020). Sustainability reporting and performance of MENA banks: Is there a trade-off? *Measuring Business Excellence*, 24(2), 197–221.
- Carroll, A. B., & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 85–105.
- Chapra, M. U. (2000). *The future of economics: An Islamic perspective*. Leicester: Islamic Foundation.
- Chapra, M. U. (2009). The global financial crisis: Can Islamic finance help minimise the severity and frequency of such a crisis in the future? *ISRA International Journal of Islamic Finance (ICR Journal)*, 1(2), 226–245.
- Christensen, H. B., Hail, L., & Leuz, C. (2021). Mandatory CSR and sustainability reporting: Economic analysis and literature review. *Review of accounting studies*, 26(3), 1176–1248.
- Farook, S. (2007). On corporate social responsibility of Islamic financial institutions. *Islamic Economic Studies*, 15(1), 31–46.
- Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: Aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210–233. <https://doi.org/10.1080/20430795.2015.1118917>
- Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research. *Journal of Cleaner Production*, 59, 5–21. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.07.005>
- Haniffa, R., & Hudaib, M. (2007). Exploring the ethical identity of Islamic banks via communication in annual reports. *Journal of Business Ethics*, 76(1), 97–116. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9272-5>
- Hasan, M., & Dridi, J. (2010). The effects of the global crisis on Islamic and conventional banks: A comparative study (IMF Working Paper No. 10/201). Washington, DC: International Monetary Fund.
- Hassan, M. K., & Aliyu, S. (2018). A contemporary survey of Islamic banking literature. *Journal of Financial Stability*, 34, 12–43.
- IFRS Foundation. (2023a). *IFRS S1: General requirements for disclosure of sustainability-related financial information*. London, UK: IFRS Foundation.
- IFRS Foundation. (2023b). *IFRS S2: Climate-related disclosures*. London, UK: IFRS Foundation.
- IFSB. (2009). *Guiding principles on Shariah governance systems for institutions offering Islamic financial services*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.

- IFSB. (2022). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022*. Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board.
- Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). *An introduction to Islamic finance: Theory and practice*. Wiley.
- Mallin, C., Farag, H., & Ow-Yong, K. (2014). Corporate social responsibility and financial performance in Islamic banks. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 103, S21–S38.
- Mohammed, M. O., & Taib, F. M. (2015). Developing Islamic banking performance measures based on Maqasid al-Shari'ah framework: Cases of 24 selected banks. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 1(1), 55–78.
- Muhamad, M. H., Narulita, M. A., & Rahim, R. A. (2022). Measuring sustainable performance of Islamic banks: Integrating the principles of environmental, social and governance (ESG) and Maqasid Shari'ah. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1102(1), 012080.
- Obaidullah, M. (2005). *Islamic financial services*. Jeddah, Saudi Arabia: Scientific Publishing Centre, King Abdulaziz University.
- OECD. (2015). *G20/OECD principles of corporate governance*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2017). *Responsible business conduct for institutional investors: Key considerations for due diligence under the OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. Paris, France: OECD Publishing.
- OECD. (2020). *ESG investing: Practices, progress and challenges*. Paris, France: OECD Publishing.
- OECD. (2021a). *Measuring the alignment of real economy investments with climate mitigation objectives*. Paris, France: OECD Publishing.
- PCAF- Partnership for Carbon Accounting Financials. (2020). *The global GHG accounting and reporting standard for the financial industry*. PCAF.
- Platonova, E., Asutay, M., Dixon, R., & Mohammad, S. (2018). The impact of corporate social responsibility disclosure on financial performance: Evidence from the GCC Islamic banking sector. *Journal of Business Ethics*, 151(2), 451–471.
- Sairally, B. S. (2013). Evaluating the corporate social performance of Islamic financial institutions: An empirical study. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(3), 238–260.
- Securities Commission Malaysia. (2019). *Sustainable and Responsible Investment (SRI) Sukuk Framework: An overview*. Kuala Lumpur: Securities Commission Malaysia.

- Sendi, A., Banna, H., Hassan, M. K., & Huq, T. I. (2024). The effect of ESG scores on bank stability: Islamic vs. conventional banks. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1–31.
- Tarique, K. M., Islam, R., Mohamed, M. O., Razak, D. A., & Hamdan, H. (2020). Constructing a Maqasid (objective) based performance measurement index for Islamic banks. *International Journal of the Analytic Hierarchy Process*, 12(2), 328–354.
- UNGA- United Nations General Assembly. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (A/RES/70/1). New York, NY: United Nations.
- Weber, O. (2012). Environmental credit risk management in banks and financial service institutions. *Business Strategy and the Environment*, 21(4), 248–263.
- WCED- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our common future*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Yahya, M. H., & Yudaruddin, R. (2025). How ESG risk influences bank performance: Do Islamic banks differ from conventional banks? *Journal of Islamic Accounting and Business Research*. Advance online publication.

